

PANDIVERE

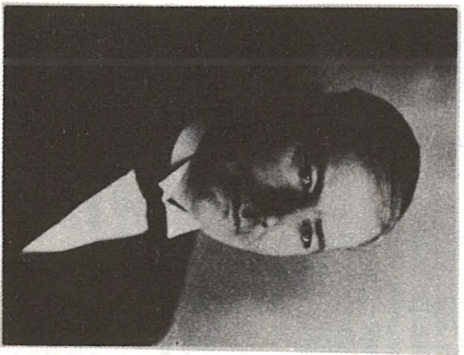
TEATAJA

Agrofirma „PANDIVERE“ teabeleht nr. 24

MAI 1991

KUIDAS VÄIKE-MAARJA SAI KESKKOOLI (GÜMNAASIUMI) JA KOOLI HETTLUSI OMA OLEMASOLU EEST

Keskkooli 40. aastapäeva puhul Väike-Maarja ühiskõnni Toetamise Seltsi protokollide põhjal koostanud Märt Meos.

● Märt Meos

Väike-Maarja keskkool oli esimene maakeskkoole Eestis. Tema asutamiseks oli käesoleva sajandi algupoolel kõik eeltingimused olemas. Kohalik kihelkonnakool (kõrgem algkool), olles ainsus selline õppeasutus ümbruskonnas, oli aastate jooksul teinud tublit tööd ja selleks pinda ette valmistanud, võimaldades Väike-Maarja, Simuna, Koeru, Ambla jt. kihelkondade noortel saada 7-klassiist algharidust. Registreeritiigi ju tol ajal keskkooli klassideks seesuguseid klasse, mis olid kõrgemal 7. õppeaastast.

Esimese maailmasõja järel, kui tsaarivalitsus oli kukutanud ja tulid vabamad ajad, otsustas kihelkonnakooli hooldekogu 8. aprillil 1919. a. avada oma kooli juures 8. klassi, s.o. keskkooli I. klassi. Valitsus registreeris selle klassi ja võitis ta avalikkude keskkoolide võrku. Avatud keskkooli klassil oli algul kõrge-rama algkooliga ühine juhataja (direktor) ja õpetajad. Esimeseks juhataja oli sinikrüütanu.

Keskool oli avalikkude keskkoolide võrgus vaid ühe aasta. 1920. a. arvati ta koolivõrgust välja ja oli seega kadumisele määratud. Seda aga siindida ei lastud.

Kesk- ja kõrgema a.gkooli ühine hooldekogu oma 5. oktoobril 1920. a. koosolekul otsustas asutada keskkooli talupidamiseks Väike-Maarja Ühisraegümnaasiumi Toetamise Seltsi mille põhikiri 1921. a. algul ka registreeriti Rakvere—Paide Rahukogu poolt.

Keskool jäi töötama erakoolina. Iga aasaga lisandus koolile üha rohkem poole üks klass ja 1921/22. kooli-

aastal ka alppoole 7. õppeklass, sest algkoolide juurest kaotati ära 7. klass. Nii töötasid 1922/23. a. koolis kõik 5 klassi — 7.—11. õppeaastani. Kool saatis 1923. a. kevadel välja oma I. lennu.

Toetamise seltsil oli keskkooli ülalpidamiseks ainelisi raskusi. 5. märtsil 1923. a. palus seltsi juhatus harridusministeeriumi võtta seltsi erarealgümnaasium avalikkude keskkoolide võrku. Aeg sellise palvet kirja esitamiseks oli väga sobiv. Nimelt, kihelkonnakool (algkool) valmistus tol ajal tähistama oma 50-aastast jubelit. Selles koolis olid õppinud ka mõned valitsuse liikmed. Valitsus, hinnates väikemaajalaste harrastusi hariduse alal, otsustas võtta keskkooli avalikkude keskkoolide võrku. Selle teate tõi Väike-Maarjasse harridusõunik Kihvet kihelkonnakooli juhuhilgäeval 19. augustil 1923.

Järgnevad kolm aastat, s.o. kuni 1926. aastani, võis kool rahulikult töötada, sest õpetajate palgad olid riigi ja majanduslikud kuld Viru Maavalitsuse kanda. Õpilaste arv liikus tõusvas suunas ja ulatus 1925/1926. kooliaastal viies klassis 142-ni.

Siispeale hakkas õpilaste arv kiiresti kahanema ja langes 1929/30. kooliaastal 82-ni. Languse põhjuseks oli asjaolu, et kooli alused tööd jälle kõikumata. 16. juunil 1926. a. otsustas riigivalitsus harridusministri J. Lartika ettepanekul määrata Väike-Maarja keskkool ühes teiste maakeskkoollidega sulgemisele 1926/27. kooliaastal I klassiga alates maakeskkoolid ei suurvad anda intelligentsid keskharridusega kodanike. See otsus kehtis kaks aastat ja

sel ajal olid kooli I ja II klass Toetamise Seltsi ülalpidamisel.

27. jaanuaril 1928. a. otsustas Toetamise Seltsi juhatus saata sinikrüütanu ühes kooli direktori Lippuga riigivalitsuse liikmete juurde palvega, et valitsus oma kahe aastast tehtud otsuse kooli suhtes muudaks. Sellise avaldusega oli esinenud ka Viru maavalitsus. Olgu tähendatud, et alati, kui kõnepliv fönis kooli kohale või seisis seal, saadeti pealinnas selliseid delegatsioone ja nende käigud ei jäänud tulemuseta. Nii ka seekord. 29. mail 1928. a. võidi seltsi peakoosolekul teada, et valitsuse otsusega 12. mail 1928. a. on kool jälle vastu võetud avalikkude keskkoolide võrku.

Uus riigivalitsuse otsus Väike-Maarja ühisraegümnaasiumi ja ka teiste maakeskkoollide kõikide klassidega avalikkude keskkoolide võrgust väljahetmise kohta järgnes 1931. a. Jälle palvetkirjad ja delegatsioonid. Viimast otsust leevendati Väike-Maarja suhtes sellega, et jäeti 2 nooremat klassivõrku, 3 vanemat klassi jäid aga töötama erakoolina. Kooli ülalpidajaks jäi endiselt Viru maavalitsus, kuna kooli ülemna asme õpetajate palgad maksis Toetamise Selts.

1934. a. alustatud üldine koolireform tabas ka Väike-Maarja keskkooli. Reform seisis selles, et endiselt viiteklassised gümnaasiumid, kus õpetus algas 7. õppeaastast määrati järk-järgulisele sulgemisele, ja nende asemel avati 5-klassilised progümnaasiumid, millele järgnesid kolmeklassilised gümnaasiumid. Progümnaasiumi I klassi võeti vastu

algkooli 4. klassi lõpetanud ja III klassi täieliku algkooli (6. klassi) lõpetanud.

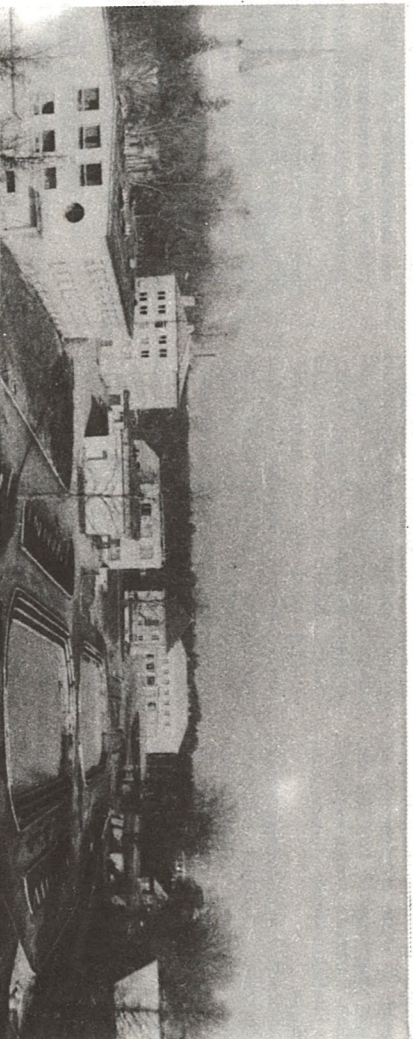
Reformi tagajärjel pidi Väike-Maarja jääma jälle ilma keskkoolita. Palvete ja delegatsioonide käikude tulemuseks oli, et Väike-Maarjasse jäi avalikkude keskkoolide võrku kuuluv ja Viru maavalitsuse poolt ülalpeetav 5-klassiline progümnaasium ja Toetamise Seltsi poolt ülalpeetav progümnaasiumi jätk — 3-klassiline eragümnaasium. 1939. aastaks oli reform teostatud. See oli viimane kooli küni muutmise enne nõukogude koolivõrku minemist 1940. aastal. Selle järel töötas kool küll mõned aastad saksa okupatsioonivalitsuse korralduste alusel kuni nõukogude võimu taastamiseni 1944. a. Nõukogude võimu püüdluste esmätõlgiks on aga rõhkem keskkooli ka maale, kõigile kodanikele keharidus.

Nagu eespool nägime, on pärast keskkooli avamist Väike-Maarjas 1919. a. riigivalitsuse poolt kunel korral (1920, 1923, 1926, 1928, 1931, 1934) kooli olemasolu kaakunud ja otsusi tehtud kord kooli kahjuks, kord kasuks. Kõik see on härrinud tegelasi ja koolitööd ning saagei viinud kooli ülalpidajata — Toetamise Seltsi ainelistesse raskustesse. Kõigest sellest on aga üle saadud tänu seltskonna visale püüdlusele säilitada kohapeal maal asuvaite ka kehtenava vanemate lastele keskharridust andev asutus. Võitluste eesotsas oli muidugi kooli Toetamise Seltsi juhatus, kus kandvareks jõududeks olid kooli direktorid.

Kooli oli kirjeldatud 20 aasta jooksul peale eespool nimetatud esimese direktori ühemat aega direktoriteks Aleksander Remmel, Andres Erikson ja Theodor Vaas. Pikemat aega on kooli juhtinud Leonhard Mikver (1920—1924) ja Kurt-Hugo Lipp (1927—1940). Nendest esimese ajal alustati (1921. a.) gümnaasiumi maia ehitamist ja viidi etinuskatuse alla, kusjuures Toetamise Seltsil tekkisid suured võlad; direktor Lipp'u ajal aga mobiliseeriti kõik jõud võlgade kustutamiseks, kooli õigusliku ja majandusliku küjje katmiseks.

Nõukogude ajal on keskkooli direktoriteks olnud Eduard Kansa ja Juhana Heinpalu (1940/41. a.) ning 1944. a. peale tänaseni kooli endine õpilane Arnold Kivistu. Ühine misse 7-klassilise kooliga ühine misse järel on kool viimasel aastakümnel töötanud täieliku keskkoolina I.—11. klassini.

● Vaade Väike-Maarjale

(Väike-Maarjas 1959. aastal)

Kel igal ööl
pää nagu
tapapakul,
sel ärkamine
hommikul
on ime,
ööst kokku
koriaab
oma vana nime —

uut maiku kas
on värskel
katsakakul?

Ning igal
tilukesel
keharakul

on võim su üle —
elutung
on pime.

Kui palju juba
maha
salgasime

küll vastu —,
kui ka uuel
pealehakul!

Marie Under

45 aasta tagune 25.
märts. Sellest kaotusest
ei ole meie rahval lastud
toibuda, ei arvuliselt, ei
vaimult...

Helmut Riispere, kelle mälestusi käesolevas ja paaris järgmises lehenumbris avaldan, on sündinud 1906. aastal Aburis. ... septembri algul 1914. aastal visis ema minna Aburi kiltakooli. Algas 17 aastat kestnud haridustee — 6 aastat kiltakooli, 5 aastat gümnaasiumi ja 6 aastat ülikooli.

Peatüki „Väike-Maarja alevik, kõrgem algkool ja gümnaasium“ peaks olema mõndagi huvipakkuvat ja sidantsooendavat põlisele väikemaarjalasele, aga miks mitte ka koduloost huvitunud uustulnukale.

Praegu elab Helmut Riispere Lundis, Rootsis, ja on juba aastaid pensionil.

ENE KESLER

Helmut Riispere

● **Väike-Maarja alevik, kõrgem algkool ja gümnaasium** ●

Oma kooliajast (algkooli viimased klassid ja gümnaasium) vihisin ja elasin alevikus kahaksa talve (üle poole aastast). Selleparast pole ehitileiligne pilku heita aleviku minevikule ja sellele, milline ta oli selle sajandi kahekümndatel aastatel, vaadates 10—12aastase kiltast tulnud poisikese silmadega.

Muidugi oli suur vahe — kirik, ilusamad majad, kauplused... Alevik oli juba möödunud sajandi keskkel kithelkonna kultuurikeskus, mis saavutas oma kõrgtaseme eelmise sajandi lõpul — selle sajandi alguses. Selleks andis hoogu 1873. aastal asutatud kithelkonnakool, millest väljus 1918. aastani üle 500 lõpetaja. Väärrib mainimist, et esimese hariduslätte asutamiseks mõõdus 1988. aastal 265 aastat. Kooli asutajaks oli tookordne pastor Oldekopp. Juba möödunud sajandi viimase veerandi jooksul asutati mitmeid seltsi, nagu põllumeeste selts, pank, raamatukogu, laulukoor, pasonakoor, tarvitajate ühing jne. 1912. aastal valmis ajakohane seltsimaja, milles oli näitelava ja ligi 500 isekohaga saal. Maja oli osaliselt kahekordne ja seal oli pank, raamatukogu ja gümnaasiumi algastatit kooli kaks klassi — I ja V ning paar ruumi õpetajatele. Seltsimaja ehitus võitis paar aastat

aega ja maksis 31 000 rubla. Seltsimaja kõrval oli planguga piiratud avar plats, kus peeti „ostelunge“ — nähtisi, samuti kasutati seda koolipoiste jalgpalliväljakuks, minu kooliliskamise ajal harrastati jalgpallimängu väga elavalt.

Kõik need kultuurilised ja majanduslikud edusammud ei tekinud isenesest, selleks alistasid kaasa kithelkonnakoolist läbi käinud poisid ja tüdrukud, kes olid juba täiskasvanud, samuti kithelkonna- ja ümbruskonna kiltade koolide õpetajad — J. Tammi, M. Mees, J. Liiv, J. Elken ja teised. Väike-Maarja kirjanike rühma — „Parnassi“ — moodustasid J. Tammi, J. Liiv, K. Krimm ja P. Jakobson. Sageli peatus oma venna Jakob Liivi juures Juhan Peetermeeste tüleks nimetada J. Reitelit, J. Blumfeldti, J. Eichorni... Kes olid lõpetanud kithelkonnakooli. Kirikõpetajaks oli saksa soost pastor Eberhardt, nüri halli lõua-habemega tõsilimeline 60 ringis, vanade uusiliste põhimõtetelega hingekarjane. Gümnaasiumi lõpuklassides andis ta usupetust möödunud sajandi stiilis, käskude ja pihtilugude selatamisega. Usu ajaloost ta palju ei rääkinud. Käisin 1925. aastal tema juures leeris. Mõni aasta hiljem tuli

tema asemele õpetajaks Hiitemets, kellele järgnes minu Koolivend Lauri. Teadaolevalt andmel on ta sel kohal püsinud kogu vene okupatsiooni aja.

Kõrvis oli J. Koiti, kelle juht oli vähe pudine. Tema abikaasa oli äärmiselt meelne ja poeg Alar Koiti üks tuntumaid arhivite Eestis. Alevikus oli 20ndate aastate algul umbes 125—150 elanikku ja mitmed perekonnad elitasid endale väikesed elanikud, eriti Vao kiltasse suunduva tee äärde. Peaaegu kõigis neis majades oli väljaüritüvaid tube algkoo-

Aleviku pindala polnud suur, majad asusid peamiselt põljust lõunasse suunduva tee ääres (umbes 1 km pikisunnas), samuti suurenes hiljem Vao poole suunduva tee ääres uute elanike arv. Alevikus on 15 sajandist kirik, selle läheduses kirikumõis, kus elas pastor oma abikaasa ja vabapäästis õega, kes andis saksa keele tund, peamiselt gümnaasiumi õpilastele. Rahvas rääkis I maailmasõja algul, et Eberhardt olevat õstis kiriku tornist tulega saksa spioonidele märku andnud. Arvan, et see ei vasta tõele.

Ii ja gümnaasiumi õpilastele. Surruaia läheduses oli sakskü apteekriga apteek. Jaoskonnarsti asukohaks oli algul Pandivere mõisa väikene härrastemaja, hiljem Kaarma mõisa härrastemaja. Jaoskonnarstiks oli hallipäine ja halli lõunahabemega vanahärra Kemmese, ka saksa päritoluga. Üks kord aastas oli kooliõpilaste tervislik suhteliselt palis-kaudne läbivaatus.

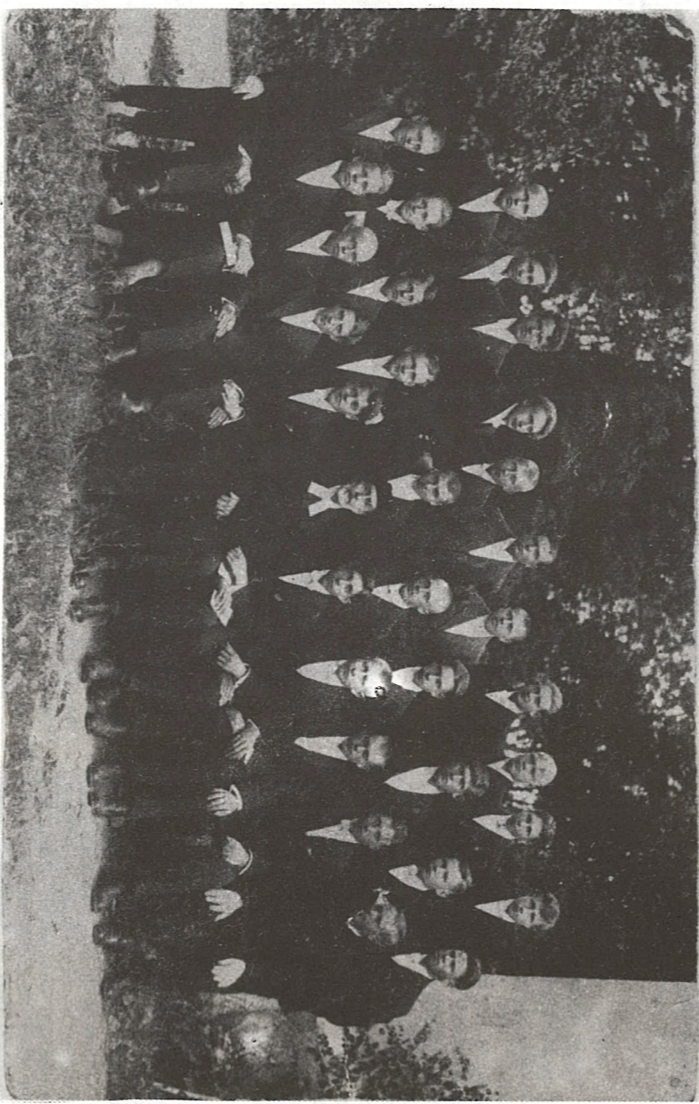
Kiltis ja Vao poole viival teeristil asus G. Lurichi sümpaak. Aleviku keskel oli turuplats, mille ääres teeristil oli Tarvitajate Ühiseuse kauplus. Läänemeres kauplus ja Kihlefeldti raamatukauplus, mille oli ehitanud kirjanik Jakob Liiv ning kes elas ja kauples seal raamatutega kinnmekond aastat. Surruaia läheduses oli veel vendade Kurrasjevite pisikauplus ja Jürgensoni pagariäri.

Ametimeestest võiks mainida Kingseppi Pällori ja Gütrmbergi rätsepat Lemberit, tsilertit Mihkelsoni, plevapilnikku Laurust ja uurmaakorit. Aleviku keskuses asus veel vana korts, kus oli tookord teenaja. Vao vallamaja asus mõned majad lõuna poole.

Igal hilisügisel, kui viil oli juba saalvedes ja kevadel eme põllutööde algust peeti laata. Laadapidamise kohaks oli turuplats ja selle ümbrus ning kithelkonna koolimaja taga asuv koppel. Laat oli rahvarohke — kaupmehed müüsid oma puitkaadest ja müüglitadadelt igasugust kriubkrabu, paristati ja vahetati hobuseid, isegi mullikad ja lehmad olid müügibjektiks. Laadapidis ei puudunud ka muustasend. Mehed tegelesid hobuste müügiaga, naised käevaamistega. Meile, poisikesele, oli laatu suureks elamiseks, eriti, kui seal midagi lahti oli — kakamine, mustkuni vm. Kahjuks saime oma uutshimu rahuldada ainult peale koolitööd. Suureks matuspalks oli nn. „Kõrbikaun“ (Johannese leib).

Viinapood asus Mürrikul, paari kilomeetri kaugusel alevikust. Tookord müüdi viina lahtisel, so. vaa-dist, igahel pidi kaasa olema oma nõu või pudel! Polnud siis ime, kui laadapäeva lõpul oli teedel näha vankreid, kus tüdinnud hobust juhtis naine, kuna mees oli vankris pikali, üks jälg üle vankri ääre, ja jorruas laulu.

(Järgneb)

Leer Väike-Maarjas 1925. aastal. Esimeses reas keskel õpetaja Eberhardt.

VÄIKE-MAARJA MAALE- KABE KLUBIL TAAS OMA Ruumid

„Kui väidetakse, et sport on osa kultuurist, siis kõige rohkem käib see male kohta.“ nentis Eesti Vabariigi Ülemnõukogu esimees Arnold Rüütel Tallinnas Toonismäel Paul Kerese mälestusamba avamisel.

Monumendi püstitamine Eesti malekultuuri lipukandjale kõneleb ühtel poolt Eesti rahva tähtsustest armastatud suurmeisteri vastu, kes oma rahvale kuhjaga kuulsust kogunud, aga teisel poolt räägib see male kui tähtsa kultuurikomponendi ja nimest arendava teguri väärtustamisest.

Millega siis õieti seletada miljonite inimeste huvi malemängu vastu, selle sotsiaalsel ja kasvatuslikul tähtsust, põhjust, miks see ideedrikkas ja paeluv mäng on levinud sõna otseses mõttes kõigile kontinentidele, samuti kosmosesse?

Teadmishimuliste ja rahutute po-laaruurijate malekriiv, mis koosneb bioloogidest, keemikutest, geoloogidest, meedikutest, on alates 1950. aastast regulaarselt sisse seadnud traditsioonilised raadiomaisid Antarktika—Arktika—Moskva. 11. juunil 1970. aastal toimus male-mais, milles osales ühtel poolt kosmoselaeva „Sojuz-9“ meeskond

koosseisus A. Nikolajev ja V. Sevastjanov, teisel poolt maapealse juhtimiseksuke komando koosseisus H. Kamanin ja B. Gorbatko. Üks kosmosemaditsiini spetsialistidest komandeeris selle pariti toimimise es-märke järgmiselt: „Kosmoselaeva

„Sojuz-9“ lennu programm näeb ette töö ja puhkuse vaheldumist, võimalikult mimmekesist režimi. Malemäng, nagu teada, on aktiivseks puhkuseks. See toniseerib keskärvisüsteemi, kutsus esile positiivseid emotsionaalseid reaktsioone. Peale selle on tegevuse vaheldumine alati kasulik inimestele, kes tegelevad pingelise tööga, eriti aga niisugustes keerulistes tingimustes, nagu seda on kosmoselend.“ (A. Novoloinov „Znakomies, Sähmarõ“, lk. 80.)

Suur vene kirjanik Lev Tolstol kirjutas: „Male — see on suurepära-ne meelalahutus selle juures me puhka-me tõöst ja unustame kõik hädad. Ilma male, raamatute ja jahita ei oska ma elada.“ Omapäraselt andis hinnangu malele Aleksandr Puškin kirjas naislele: „Tänan, mu hing, et õppisid malele mängima. See on väl-timatult vajalik igas korralikus pere-konnas. Miks, seda tõestan hiljem.“

Paradoksaalne mõtetera kuulub prantsuse väejuhile prints Condelle: „Selleks, et saada heaks kindraliks, tuleb eelkõige õppida hästi mallet mängima.“

Berliini Ülikooli professor M. Kaulke on teinud eksperimentaalseid teaduslikke uurimisi 7—14aastaste laste seas. Ta leiab, et need õpilased, kes süstemaatiliselt tegelevad male-ga, erinevad tunduvalt oma eakaas-lasest-mittealatajatest loomnäguli-se mõlemise, mälu, matemaatilise võimete ja teiste isiksuseomaduste pooldest ning soovivad koolides shi-kiindlalt kasutada malemängu õpi-laste intellektuaalse võimete aren-damiseks.

Saksa arsti ja üks silmapaistivamaid malegeeniisi Siegbert Tarasch nõudis juba sajandi algul malemängu võimist koolide õppekavasse. Tema ettepanek ei leidnud tol ajal pedagoogide heakskiitu. Nad arvasid, et see koormab õpilasi ega too loodetavat kasu. Kuidas suhtuda sel-lesse probleemile tänapäeva infotühis-konnas, kus video- ja kompuuter-tehnika sõna otseses mõttes ujutab õpilasi üle informatsioonivahuga ja kätkeb endas suurenevat ökoloogil-ise saastamise ohtu, jäägu lugeda osustada.

Nüütsuks on Saksamaal, Taanis ja teistes riikides malemäng koolide õppekavasse võetud (Ka umbes küm-ne Eesti keskkooli algklassides), sealhulgas Peide 1. ja 3. keskkoolis).

Riia maleajakirjast „Sähmarõ“ nr. 23, 1987. a. leidsin intervjuu Saksa Maleliidu treeneri doktor Ernst Bönschiga, kes räägib, et sellel maal on malemäng väga populaarne ja massiline rahvaspordiala. Juutiks on üks 1300 elanikuga küla nimega Strebeck, kus kõik inimesed alates koolilastest kuni raukadeini oskavad mallet mängida. Mängitakse kõikvõimalikes kohtades — kodus, koolis, pargis... Koolis on alates kolmandast klassist kord nädalas maletunnid, mida viivad läbi kehalise kasvatus-koolilastest kuni raukadeini oskavad tütarke ühtkust selle küla üle, mille vaatamisyätstsusteks on monumendi-ga maleväljak ja võõrastemaja ni-mega „Malemäng“. Vägisi tikib pähe mõte, kas ei võiks ka Väike-Maarja tulevikus olla üks niisugune asula, kus kõik inimesed oskavad seda „ühandete rõõmude mängu“ mängida. Selleks tuleb aga tänased oskused pärandada põlvest põlve. See mõte võib tunduda utrooplisena, kuid on hea tahmisse juures pika-peale teostatav.

Nüüd on male-kabe klubil kul-tuurimajas jälle omad ruumid, mis võiksid kujuneda kogu valla male ja kabeühvliste sõbraliku kokkusaami-se kohaks igal pühapäeval kella 12—17 ja kolmapäeva õhtuti kella 18—22. Male-kabe klubi, mis kunagi väga edukalt töötas, on põhikirja järgi nüüd uuesti ellu kutsutud sel-leks, et:

- võimaldada nii täiskasvanul kui lastel kasulikult ja kultuuriselt veeta vaba aega,
 - osa saada male ja kabe ideedes peituva ilu avastamisest,
 - arendada ratsionaalselt mõlemist ja kujundada inimsõbralikke eetilis-moraalseid tõekspidamisi ning terveid eluviise,
 - luua püsiva huviga maletajatele ja kabealajatele võimalused spordi-meisterlikkuse tõstmiseks.
- Kõik need illad põhimõtted võtab kokku malesõprade rahvusvahelisel tunnitud hüüdlause: „Gens una sumus!“ (oleme üksmeelne pere).

Väike-Maarja koolhoosi maletreener JAKOB KIHK